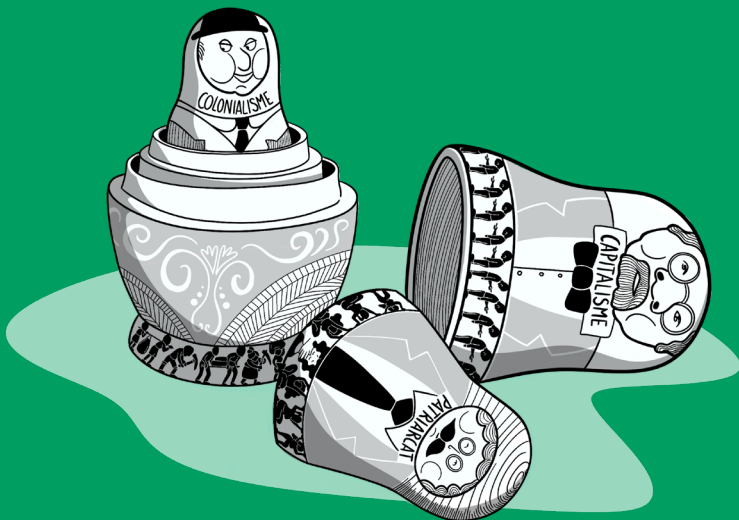

Contra la necronomia

Necessitat i possibilitats d'una economia al servei de la vida

Imanol Zubero

AQUESTA PUBLICACIÓ ES DISTRIBUEIX GRATUÏTAMENT.

Col·labora amb Cristianisme i Justícia: Bizum codi 05291

www.cristianismeijusticia.net/donatius

Edita Cristianisme i Justícia. Roger de Llúria, 13, 08010 Barcelona
Tel. 933 172 338, e-mail: info@fespinal.com, www.cristianismeijusticia.net
Imprimeix: Ediciones Rondas S.L. Dipòsit Legal: B 7636-2024
ISBN: 978-84-9730-551-8, ISSN: 0214-6495, ISSN (virtual): 2014-6574

Dibuix de la portada: Marta Romay. Edició: Santi Torres
Traducció: Núria Garcia i Caldés. Maquetació: Pilar Rubio Tugas
Imprès en paper i cartolina ecològics. Maig del 2024

CONTRA LA NECRONOMIA
NECESSITAT I POSSIBILITATS D'UNA ECONOMIA
AL SERVEI DE LA VIDA

Imanol Zubero

La vida no val res... llevat que hi posem preu	7
Pensem-hi un moment, en tot plegat...	7
El capitalisme, un sistema social	8
La lògica (im)moral del mercat	9
Pagar més a qui menys valor social genera	10
De l'escala a la piràmide (de sacrifici)	11
Aquesta economia mata	13
Mort i sofriment	13
Acumulació i cosificació	14
Podem imaginar la interrupció (conversió)?	16
Alternatives a una economia que mata	17
Revisar els nostres privilegis, qüestionar la nostra bona sort bruta	18
Ensenyar al desig a desitjar	19
Revisar els nostres estils de vida	20
Introduir canvis en el nostre estil de vida	21
Actuar col·lectivament	21
Optar pels béns públics enfront dels béns privats	22
Influir col·lectivament amb perspectiva de canvi estructural	22
Ser obertament anticapitalistes (i anticolonialistes i antipatriarcal)	23
I no morir de tristesa en l'intent	23
Annex: Tres reaccions a la conferència d'Imanol	25
Una economia que realment mata	25
Expansió del capital en el Capitalisme	26
Contrapunt econòmic des de la Doctrina Social de l'Església	28
Notes	31
Preguntes per a la reflexió	35

Imanol Zubero. Doctor en Sociologia i diplomad en Teologia per la Universitat de Deusto. És professor titular a la Universitat del País Basc. Especialitzat en Sociologia del Treball. Ha participat i animat diverses iniciatives i organitzacions socials, en l'àmbit de l'antimilitarisme, la pau i els moviments ciutadans.

El text d'aquest quadern correspon en bona part al contingut de la conferència que Imanol Zubero va pronunciar durant la inauguració del curs 2023-2024. Podeu veure l'acte al nostre canal de Youtube. La conferència va tenir resposta per part d'algunes persones de l'equip de Cristianisme i Justícia: Míriam Feu, David Murillo i Inma Naranjo, respostes que també incloem en un annex. Volem agrair a tots quatre la seva disponibilitat i les seves intervencions inspiradores, i esperem que també ho siguin per als lectors i les lectores d'aquest quadern.

LA VIDA NO VAL RES... LLEVAT QUE HI POSEM PREU

Us proposo, a l'inici de la nostra reflexió, pensar en les activitats quotidianes que més enganxades estan a la vida: les que exigeixen tocar els cossos, sostenir-los, alimentar-los, netejar-los, cuidar-los; les que exigeixen proximitat i temps, dedicació, escolta, suport emocional; activitats que es repeteixen una vegada i una altra, en qualsevol moment del dia; activitats sense les quals la nostra vida seria infeliç, insuportable o directament impossible.

Ara reflexionem sobre el pes que aquestes activitats tenen en el nostre sistema econòmic, sobre el valor que aquest sistema els adjudica. Confirmarem que la immensa majoria d'aquestes activitats essencials per a la vida queden fora de l'espai de l'economia. Descobrirem que, quan en algun cas són definides com a activitats econòmiques, queden bandejades en la perifèria del sistema econòmic i reben la pitjor valoració per part de la lògica dominant en termes de condicions laborals i salarials. Posem rostre als qui les duen a terme més habitualment; comprovarem que els qui les exerceixen són, de manera molt generalitzada, un tipus molt específic de persones:

dones, sobretot, que cada vegada més sovint són pobres i, cada vegada més, racialitzades.

Pensem-hi un moment, en tot plegat...

Fem ara l'exercici invers, el de pensar en les activitats econòmicament més ben valorades: les que reben els salaris més bons, les que tenen més bones condicions laborals, les que obtenen més reconeixement, més visibilitat. Quines són? En la seva majoria es tracta d'activitats que estan molt més a prop dels diners que de la gent. Pensem en els qui les encarnen, en les se-

ves característiques socials i personals: visualitzarem majoritàriament homes blancs, adults, amb educació superior i de classe mitjana alta. Tornem a pensar en les activitats que desenvolupen i per les quals reben aquest reconeixement i aquests salaris i preguntem-nos: podríem viure sense elles? Fem un esforç d'imaginació i fem-les desaparèixer una a una...

En el seu llibre *Utopia per a realistes*, Rutger Bregman presenta un interessant i provocador apartat titulat «Quan els banquers van fer vaga», en el qual recorda la vaga d'empleades i empleats de banca (per tant, no els banquers) que durant sis mesos va paralitzar l'activitat d'aquestes entitats a Irlanda, el 1970.¹ A conseqüència d'aquesta vaga, el 85% de les reserves del país van quedar bloquejades i les grans empreses van tenir dificultats per accedir al crèdit. Tanmateix, davant de les alarmes que advertien que sense activitat bancària la vida a Irlanda es paralizzaria i el comerç s'enfonsaria, la vida quotidiana de la gent normal i corrent va seguir gairebé com si res. Va ser possible? Com? Va ser possible perquè la gent, que seguia necessitant diners per viure, va emetre el seu propi efectiu, la seva pròpia moneda, que intercanviava per serveis i productes recurrent com a entitats fiduciàries no als bancs sinó... als pubs! Bregman ho explica així:

En un tres i no res, la gent va crear un sistema monetari radicalment descentralitzat amb els 11.000 pubs del país com a nodes clau i la confiança com a mecanisme subjacent. Quan al novembre van reobrir els bancs, els irlandesos havien imprès la increïble xifra

de 5.000 milions de lliures en bitllets casolans. Alguns xecs havien estat estesos per empreses, d'altres estaven gargotejats en caixes de puros o fins i tot en paper higiènic. Segons els historiadors, la raó que els irlandesos poguessin funcionar tan bé sense bancs va ser deguda a la cohesió social.

Aquesta història contrasta amb una altra que Bregman també cita en el seu llibre: la vaga de recollida d'escombraries que el 1968 va bloquejar completament la vida de la ciutat de Nova York malgrat la seva curta durada, de tan sols deu dies.

Tornem ara a les preguntes amb què iniciàvem aquesta conversa i posem-les arran de terra a partir d'aquests dos casos. Sis mesos sense bancs davant de deu dies sense recollida d'escombraries...

El capitalisme, un sistema social

El capitalisme no és només una economia, és un sistema social. Un sistema social que va transformar la nostra manera de produir però, sobretot, va transformar la nostra manera de ser. L'*homo economicus*, la dona i l'home formatats pel capitalisme, no són només persones que produeixen i consumeixen d'una altra manera, a la manera del mercat, són dones i homes que senten i desitgen a la manera del mercat; no tan sols *actuen* segons la lògica del capitalisme, *són* segons la lògica del capitalisme. I quina és aquesta lògica? La lògica de l'interès econòmic. Ho va formular Adam Smith en un dels textos més influents (lamentablement) del pensament modern:

L'home [a diferència de totes les altres espècies animals] necessita gairebé de manera permanent l'ajuda dels seus semblants, i li serà inútil esperar-la exclusivament de la seva benevolència. És més probable que l'aconsegueixi si pot dirigir a favor seu el propi interès dels altres, i mostrar-los que actuar segons ell demana redundarà en benefici seu. Això és el que proposa qualsevol que planteja un tracte a algú altre. Un tracte és: dona'm això que desitjo i obtindràs el que desitges tu; i d'aquesta manera aconseguim mútuament la major part dels béns que necessitem. No és la benevolència del carnisser, el cereser, o el forner el que ens procura el sopar, sinó la cura que ells posen en el seu propi benefici. No ens dirigim a la seva humanitat sinó al seu propi interès, i no els parlem mai de les nostres necessitats sinó dels seus avantatges. Només un captaire tria dependre bàsicament de la benevolència dels seus conciutadans.²

És terrible que seguim aplaudint aquestes idees, aquesta visió de les persones i de les relacions socials.

Katrine Marçal ha desmuntat magistralment la mirada adamsmithiana en el seu llibre *Qui li feia el sopar a Adam Smith?* Resulta que Smith va viure tota la vida cuidat per la seva mare vídua, Margaret Douglas, i la seva cosina soltera, Janet Douglas. Dues dones dedicades devotament a Smith, de manera que aquest es podia concentrar en cos i ànima a desenvolupar la seva obra, tan influent. És a partir d'aquest fet, conegut i citat en totes les biografies de Smith, però reduït a anècdota sense més transcendència, que Katrine Marçal enfoca el seu

treball i assoleix el seu major encert. «Quan Adam Smith s'asseia a sopar», escriu Marçal, «pensava que si tenia el plat a taula no era perquè els queia bé al carnisser i al forner, sinó perquè aquests perseguien els seus propis interessos mitjançant el comerç. Era, per tant, l'interès propi el que li servia el sopar. Però, era així realment? Qui li preparava, a l'hora de la veritat, aquell tall de carn a Adam Smith?». La mirada a la qual ens convida Marçal actua com a marc que desnaturalitza el paradigma econòmic dominant i en revela els fonaments en última instància impossibles, per reduccionistes, si no és mitjançant l'ocultació d'aquesta «segona economia» que, igual que passa amb el «segon sexe»,³ existeix i actua sempre a l'ombra d'aquesta «primera» economia—realment única economia—productiva, mercantil i patriarcal. «Es miri per on es miri», conclou Marçal, «el mercat es basa sempre en una altra mena d'economia. Una economia que ben poques vegades tenim en compte». L'economia esqueixada constituïda en model dominant és un artifici que només funciona si ens oblidem de la mare d'Adam Smith.⁴

La lògica (im)moral del mercat

Quan el 2021 el llavors ministre de Transports, Mobilitat i Agenda Urbana, José Luis Ábalos, va rebutjar introduir mecanismes de control dels preus del lloguer en la Llei d'Habitatge que negociaven PSOE i Unidas Podemos, va utilitzar l'argument que l'habitatge «és un dret però també un bé de mercat que genera activitat econòmica». Un dret (fonamental, no ho oblidem) no

pot ser també un bé de mercat. Un dret pot ser un bé de mercat a condició que la satisfacció universal del dret estigui garantida.

Té raó Cohen quan afirma que «l'home moral abandona la sala quan hi entra l'*Homo economicus*». ⁵ Com la té Macfarlane quan afirma que els diners, «que és una forma abreujada d'expressar relacions capitalistes, valors de mercat, comerç i intercanvi, ens introdueixen en un món de confusió moral». ⁶ El capitalisme va revolucionar el món quan va posar el valor de canvi d'un bé, un recurs o un servei (el seu valor de mercat), absolutament per sobre i al marge del seu valor d'ús, de la seva utilitat pràctica. El resultat és una perversa i paradoxal inversió de valors: les activitats més necessàries, que són les més enganxades a la vida, són les menys reconegudes, les més mal considerades, les més mal pagades; el contrari del que passa amb les activitats més allunyades de la vida i més enganxades als diners. L'interès econòmic s'imposa a la satisfacció de les necessitats humanes bàsiques.

Com adverteix Sandel, la lògica mercantil desplaça la moral de la nostra conversa cívica, la valoració i l'intercanvi mercantils sobre certs béns i pràctiques tenen un efecte degradant, fan que aquests béns i pràctiques convertits en objecte de compravenda sofreixin una *corrupció*:

La corrupció d'aquests béns no es pot impedir simplement establint condicions de negociació justes. Fins i tot en una societat sense diferències injustes de poder i riquesa hi seguirien havent coses que els diners no poden comprar. I això pel fet que els mercats no són me-

canismes i prou. Encarnen uns valors determinats. I, de vegades, els valors del mercat desplacen normes no mercantils que mereixen ser preservades. ⁷

Béns i pràctiques com són la integritat sexual, la salut, el vot, el trasplantament d'òrgans... o l'habitatge.

Pagar més a qui menys valor social genera

El 2009 la New Economics Foundation (NEF) va impulsar un estudi en el qual s'analitzaven el valor de diverses ocupacions i professions des de la perspectiva del Retorn Social, comparant el que cobren les persones que les duen a terme amb la seva aportació a la societat en termes de valor social, ambiental i econòmic que aquestes ocupacions i professions produeixen o, en alguns casos, socaven. ⁸ Així, les autores de l'informe van triar sis professions o activitats laborals, tres d'alta o molt alta remuneració (banquer d'inversions, executiu publicitari i gestor d'impostos) i unes altres tres de remuneració baixa (netejadora d'hospital, treballador en planta de reciclatge i cuidadora o cuidador infantil). El resultat? Les activitats més ben remunerades tenien retorns socials negatius. Per exemple, els danys socials i ecològics causats pel consumisme que alimenten els executius publicitaris, així com la insatisfacció i l'ansietat que provoca, portava la NEF a calcular que aquests professionals destrueixen 11 lliures de valor social per cada lliura en valor monetari que generen.

Tot el contrari passa amb ocupacions de salaris baixos com el de les

persones, en la gran majoria dones, que treballen en tasques de cura infantil. A més d'alliberar temps perquè les famílies de les nenes i els nens, sobretot les mares, puguin desenvolupar activitats laborals, incrementen les oportunitats d'aprenentatge de les i els menors. El balanç de la NEF és que per cada lliura esterlina que se'ls paga, les treballadores i els treballadors de cura infantil generen entre 7 i 9,50 lliures en beneficis per a la societat.

«T'imagines un dia sense aeroports?», ens pregunta AENA en la seva última campanya publicitària.⁹ Doncs hauriem de fer-ho, com fan des d'Ecologistes en Acció en la seva campanya de resposta.¹⁰ Ara bé, t'imagines un dia sense recollida d'escombraries, sense cura infantil, sense temps per acompanyar o ser acompanyades quan estem tristes o malaltes?

De l'escala a la piràmide (de sacrifici)

El capitalisme no és simplement un sistema de producció, és fonamentalment un sistema de *predació*. Nancy Fraser parla d'un *capitalisme canibal*, d'un ordre social institucionalitzat que devora les bases socials i naturals de les quals depèn per transformar-les en benefici econòmic.¹¹

El desenvolupament capitalista s'ha representat històricament amb la imatge d'una escala ascendent des d'una situació de subdesenvolupament fins a una altra de desenvolupament. En el marc d'aquest imaginari, l'ascensió d'aquesta escala, esglaió a esglaió, seria l'objectiu desitjable i possible per a tots els països del món. El màxim ex-

ponent d'aquest imaginari el trobem en l'obra de l'economista estatunidenc W.W. Rostow *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*, publicada originalment el 1960 i fonament de la denominada Teoria de la Modernització, però és també el plantejament de Jeffrey Sachs en el seu llibre *The End of Poverty: Economic Possibilities for Our Time*:

Totes les regions del planeta tenen la possibilitat d'incorporar-se a una era de prosperitat sense precedents basada en la ciència, la tecnologia i els mercats mundials. Tot i això [...] algunes regions estan atrapades en una espiral descendent d'empobriment, fam i malaltia. [...] La nostra tasca consisteix a ajudar-los a pujar a l'escala del desenvolupament, almenys a posar un peu en l'esglaió inferior, des del qual podran continuar ascendent pel seu propi compte.¹²

Però el capitalisme no és una escala, és una piràmide. Una *piràmide de sacrifici*.¹³ Perquè moltes persones puguem gaudir d'aquesta vida moltes més han de viure i sucumbir en la dimensió *necro*. La nostra és una manera imperial de vida.¹⁴ Som privilegiats no perquè poseïm més que unes altres i uns altres, sinó perquè poseïm en lloc d'aquelles i aquells que estan desposseïts.¹⁵ Consumim goludament recursos que no ens corresponen, necessaris perquè altres persones puguin, simplement, viure. Vivim devorant les oportunitats vitals d'uns altres. Som, literalment, caníbals.

El capitalisme és un sistema intrínsecament colonial que ha depès i continua dependent d'un «exterior» (natu-

ralesa, treball humà, creativitat, cures) «del qual usurpar valor, sense cap cost i sense oferir cap prestació equivalent».¹⁶ Deixar de banda, apartar (persones, cultures, territoris), és la contrapartida de l'externalització, una operació diabòlica sense la qual la comptabilitat capitalista es mostraria tal com és: com un sistema en el qual unes i uns,

que sempre han de ser menys, viuen a costa d'unes altres i uns altres, que han de ser més; i que, en massa ocasions, sobren. El que l'economia oficial anomena «externalitats» significa, en la pràctica, que hem organitzat la nostra vida a costa d'unes altres i d'uns altres, sobre els quals descarreguem els costos del nostre estil de vida.¹⁷

Amb motiu de la crisi de 2008 i la resposta d'austeritat imposada per les principals institucions internacionals, les economistes Lourdes Benerría i Carmen Sarasúa reclamaven que, com es va fer després de la Segona Guerra Mundial, que es van crear institucions i procediments per perseguir els crims polítics contra la humanitat, era el moment de fer el mateix amb els crims econòmics.¹⁸

Parlem de crims, sí: no de fases ni de crisis, ni de conjuntures ni de cicles. Decisions conscients, informades i interessades, de persones i d'institucions que provoquen sofriment i mort a través de polítiques d'ajustament estructural, retallada d'inversions socials, esfondrament de serveis públics. Ho denunciaven amb fermesa els experts en salut pública David Stuckler i Sanjay Basu:

Si els experiments en austeritat haguessin estat governats per les mateixes exigències rigoroses que els assajos clínics, un comitè d'ètica mèdica els hauria suspès fa molt de temps. [...] En última instància, l'austeritat ha fracassat perquè no es basa ni en cap lògica

ni en dades sòlides. Parteix de la creença que un govern reduït i uns mercats lliures són sempre millors que la intervenció estatal. [...] La major tragèdia de l'austeritat no és que hagi danyat les nostres economies. La major tragèdia és el sofriment humà innecessari que ha causat.¹⁹

Mort i sofriment

En un article col·lectiu publicat el 2014, Stuckler i els seus col·legues van qualificar de «negacionisme» les polítiques imposades per governs com el grec o l'espanyol i per diverses agències internacionals, en rebutjar i desacreditar totes les evidències científiques.

fiques que alertaven dels greus efectes de l'austeritat sobre la salut de les poblacions.²⁰ Perquè el capitalisme mata de manera regular, en el seu funcionament normal, no tan sols en moments de crisi econòmica ni a conseqüència de fallades imprevisibles o errors de càlcul.

Anne Case i Agnus Deaton van signar l'any 2020 una recerca essencial sobre les *morts per desesperació* (suïcidis, alcoholisme, addiccions) que redueixen l'esperança de vida dels treballadors (sobretot homes i blancs) estatunidencs amb menys estudis, colpejats des dels anys setanta del segle XX per la precarització de les seves ocupacions i de les seves vides i pel desmantellament de totes les institucions públiques i comunitàries que els haurien pogut sostenir. Aquestes morts per desesperació van augmentar des d'una taxa de 30 per cada 100.000 el 1990 a una altra de 92 per cada 100.000 el 2017, fins a assolir aquest últim any la xifra de 158.000 defuncions, que contrasten amb les 40.100 víctimes d'accidents de trànsit i els una mica menys de 20.000 homicidis.²¹

Morts per desesperació. Tan sols el terme ja ens commou. Expressió d'un sofriment moral insuportable, d'una pèrdua absoluta de connexió amb la vida, motivat no per un dolor físic crònic sinó per altres causes. Es tracta, és veritat, de morts autoinfringides, de morts «per la seva pròpia mà» com diu Anne Case en una entrevista.²² Però es tracta d'exemples de sofriment mental o moral només en última instància, en el seu desenllaç; si les mirem des del seu origen ens trobem amb morts que tenen el desencadenant en el *sofriment social*. No són només morts tràgiques,

són també morts injustes que tenen a veure amb el funcionament «normal» d'un sistema social, el capitalisme, que, com denuncia profèticament el papa Francesc, descarta i mata.

La Unió Europea i Espanya presenten una situació en absolut comparable a la que descriuen Case i Deaton per als Estats Units; la diferència la marquen l'existència aquí d'uns sistemes públics de salut universal, d'unes xarxes socials i comunitàries més denses i quotidianes i del molt menys impacte de la denominada «epidèmia» d'opioïdes que està acabant amb la salut i la vida de milions d'estatunidencs. Tanmateix, hi ha riscos segurs que el fenomen de les morts per desesperació es pugui traslladar a Europa.²³

Acumulació i cosificació

L'economia del capitalisme global és, sota la parafernàlia de *bits* i algorismes que caracteritza l'epidermis digital, un retorn del pitjor de l'acumulació originària o primitiva que rau en els orígens del capitalisme: el «brutal procés de separació del poble dels mitjans d'autoproveïment»²⁴ mitjançant els usos de terres comunals i la reorganització dels temps de vida per sotmetre'ls a les exigències de la producció, així com mitjançant el colonialisme, i l'esclavisme, i tot això executat amb una violència directa i extrema. En l'actualitat parlem d'extractivisme i d'*acumulació per desposseïció*,²⁵ de la (re)emergència de formacions socials *predatòries* basades en lògiques d'*expulsió*,²⁶ de la privatització dels béns comuns de la Humanitat (com l'aigua o els boscos)²⁷ i del somni criminal de les elits glo-

bals que podran –elles soles i només elles– «posar-se fora de perill fora del món»²⁸ evitant les conseqüències de la catàstrofe ecològica que amenaça el nostre futur: «Per primera vegada, un moviment de gran envergadura pretén no afrontar seriosament les realitats geopolítiques, sinó situar-se explícitament fora de tota restricció, literalment *offshore* –com els paradisos fiscals. El més important és no haver de compartir amb els altres un món que no tornarà a ser mai més de tothom».²⁹

La cosificació, la reificació, la reducció de tot (la naturalesa, les persones) a la categoria d'objecte, de cosa, la relació purament instrumental amb el món, és el revers de la Il·lustració, tal vegada la seva condició de possibilitat, almenys en la seva concreta realització històrica. És aquesta cosificació generalitzada la que ens permet practicar amb tanta alegria l'abandonament: la natura com a cosa, la persona com a cosa, recursos naturals i recursos humans, instrumentalisme extrem.

És veritat que la cosificació no va començar amb el capitalisme, ni tan sols amb la Il·lustració. Com assenyalava Gerda Lerner, «la sexualitat de les dones, és a dir, les seves capacitats i serveis sexuals i reproductius, es va convertir en una mercaderia abans fins i tot de la creació de la civilització occidental».³⁰ Aquesta és també la lògica que va impulsar el colonialisme, la reducció de l'altre-colonitzat «a l'estat d'objecte».³¹ Però el capitalisme, amb la seva conversió de tot en mercaderia, és l'apoteosi de la cosificació, subsumint les lògiques cosificadoras del patriarcat i del colonialisme i aportant la seva pròpia (economicisme i classisme).

Les *piràmides de sacrifici* sobre les quals s'eleva la modernització (desenvolupisme) capitalista no han desaparegut amb el pas del temps. Continuen aquí, sota els nostres estils de vida, sostenint el nostre benestar: relatiu quan el contrastem amb l'estil de vida dels privilegiats del Nord global al qual pertanyem, absolut si ens comparem amb les majories empobrides del Sud global. Sí, és veritat. Aquesta economia mata, literalment. Mata perquè és capitalista, però també perquè és colonial³² i patriarcal.³³

El treball del filòsof camerunès Achille Mbembe va posar en circulació un terme, el de *necropolítica* que, inspirat en l'obra de pensadores i pensadors de la biopolítica com Foucault, Aganbem o Agnes Heller, i en la seva mirada a la política com a projecte i tecnologia de govern *de i sobre* els cossos, emfatitza la dimensió de llevar la vida sobre la de protegir-la o garantir-la.³⁴ Aquesta capacitat de protegir la vida ha estat el fonament legitimador de l'Estat modern des que Hobbes el va teoritzar com el poder sobirà que ens treu de l'estat de naturalesa, en el qual qualsevol ésser humà és un llop per als altres éssers humans. A ningú se li ha escapat mai, menys que a ningú a Hobbes mateix, el fet que per protegir la vida de moltes i molts la condició era que l'Estat pogués arrabassar-l'hi a unes altres i a uns altres, que la garantia de la vida no se sosté sense l'amenaça de la mort. Però hem preferit pensar el nostre món polític deixant en l'ombra aquesta qüestió. El que fa Mbembe és invertir la mirada sobre el poder polític i, a partir de l'experiència colonial sofrida per tants països d'Àfrica, com el seu, revelar la veritable naturalesa de

la política, la seva essència de *política de la mort*.

De la mateixa manera cal reflexionar sobre el capitalisme com una economia de la mort o *necronomia*. Que el capitalisme ens ha fet molt de bé, en termes materials, a moltes i a molts? No hi ha discussió: només hem de mirar-nos a nosaltres mateixes. Estem en la part *bio* de l'economia capitalista, en la cúspide de la cadena alimentària capitalista.

Podem imaginar la interrupció (conversió)?

L'economia capitalista és una *necronomia*, una economia contra la vida. Però aquest missatge té difícil encaix en unes comunitats (també en les cristianes) en les quals predominen (predominem) dones i homes de vida i mentalitat burgeses, a qui, en general, el capitalisme ja ens va bé: tenim ocupació, salaris decents, propietats, oportunitats de consum... Som, com va advertir Metz, persones que «ja tenen un futur» i, per això, tenim dificultats objectives per escoltar i personalitzar les paraules messiàniques del Regne de Déu i del futur en ell inaugurat, perquè l'únic futur que concebem i desitgem és la «sublimació i glorificació solemne d'un futur burgès preconcebut». Però el futur messiànic de la fe cristiana «no confirma i corrobora el nostre futur burgès preconcebut,

no el prolonga, no hi afegeix res, no ho sublima i glorifica, sinó que l'intromp»,³⁵ i no tolerem les interrupcions: volem més del mateix. Sobretot, volem creixement.

Afrontem, per tant, un problema de conversió, de canvi profund dels nostres cors, de *metànoia*.³⁶ Que en termes sociològics exigirà desclassament (abandonar l'horitzó de futur burgès) i en termes econòmics decreixement i justícia global. La prova d'aquesta conversió està en el *seguiment*, en una transformació radical de les nostres pràctiques econòmiques.

La situació és més que clara: creiem de debò que aquesta economia mata? Si és així, a més de dir-ho, què estem fent ja per reduir, limitar, minimitzar, la participació que hi tenim? Aquesta és la proposta de conversió: contra la necronomia capitalista, una economia de la vida i per a la vida, i aquí l'ecofeminisme té molt a ensenyar-nos.³⁷ També l'ecofeminisme cristià o d'inspiració religiosa.³⁸ El problema és que la nostra capacitat com a Església per entaular un diàleg sincer amb aquests ecofeminismes és greument limitada pel biaix patriarcal de les nostres estructures. «Som dones creients. Estem compromeses i alcem la veu. No pararem fins a posar fi al masclisme a l'Església», clamaven el març passat les nostres germanes del col·lectiu Revolta de Dones a l'Església. Cridem-ho amb elles.

ALTERNATIVES A UNA ECONOMIA QUE MATA

Arribat aquest moment he de compartir el meu desassossec, la meva angoixa, en intentar conciliar en la meva pròpia vida el que el papa Francesc ens deia al paràgraf 53 de l'Exhortació Apostòlica *Evangelii Gaudium*, publicada ara fa deu anys: «Així com el manament de “no matar” posa un límit clar per assegurar el valor de la vida humana, avui hem de dir “no a una economia de l'exclusió i la iniquitat”. Aquesta economia mata».³⁹

Com justifiquem el fet de continuar participant cada dia i de tantes maneres en una economia que mata? Perquè és un fet que ho seguim fent, continuem contribuint al funcionament d'aquesta economia de l'exclusió i la iniquitat, d'aquesta economia guiada per una cultura del deixar de banda. O potser és que hem canviat alguna cosa (que sigui substancial) en les nostres pràctiques econòmiques després de la interpel·lació de Francesc? Temo que no. Temo que des que Francesc va dir el que va dir i per molt que ho hagin repetit amb posterioritat les catòliques i els catòlics, tant persones com institucions hem continuat funcionant com a perfectes *homo economicus*, produint

i consumint sota les regles d'aquesta economia... que mata.

Per cert, tot indica que el mateix ha passat amb la nostra recepció de la *Laudato Si'*, almenys si llegim el paràgraf 2 de la recent Exhortació Apostòlica *Laudate Deum*: «Han passat ja vuit anys des que vaig publicar la Carta encíclica *Laudato Si'*, quan vaig voler compartir amb tots vostès, germanes i germans del nostre sofert planeta, les meves molt sentides preocupacions sobre la cura de la casa comuna. Però amb el pas del temps m'adono que no tenim reaccions suficients mentre el món que ens acull es va enfonsant i potser acostant a un punt de fallida». I el cas és que, les alternatives, les tenim a l'abast.

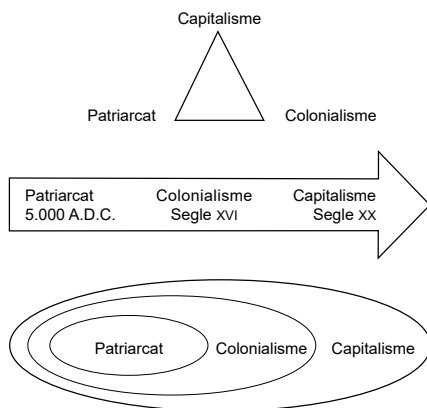
En un llibre meravellós, l'assagista Rebecca Solnit recorda i fa seva una encertada reflexió del sociòleg i activista anarquista estatunidenc Paul Goodman: «Suposem que hem assolit la revolució de què parlàvem i amb la qual somiàvem. Suposem que el nostre bàndol ha guanyat, i que tenim la mena de societat que volíem. Com viuries tu, personalment, en aquesta societat? Comença a viure d'aquesta manera, ara!».⁴⁰

Sortim d'una vegada de la rotonda paralitzant de la discussió sobre canvi personal i canvi sistèmic, sobre si la transformació ha de ser individual o estructural. El problema no és on acaba la tasca de la transformació, ho fa en les estructures i les institucions; el problema és on comença aquesta tasca. Alguna de nosaltres pot començar ja des de l'estructura? Doncs endavant. Jo no puc. Per tant, hauré de començar des d'allò que tinc a l'abast: la meua pròpia capacitat d'agència. Ja està: *Hic Rhodus, hic salta*. Fem ja el que creiem que hem de fer per combatre la necronomia capitalista i contribuir a enfortir la «rebel·lió de l'instint de vida contra l'instint de mort socialment organitzat».⁴¹

Revisar els nostres privilegis, qüestionar la nostra bona sort bruta

Hem nascut i crescut en la part bona del món, la que durant moltes dècades hem anomenat «desenvolupada» en contrast amb la «subdesenvolupada», com si la nostra situació fos una qüestió de mèrit. Ja hem vist que no, que no ens hem desenvolupat *més* que unes altres i uns altres, sinó *sobre* unes altres i uns altres.

No tan sols en l'àmbit ecològic, no tan sols pel que fa a l'estructura de dominació i privilegi que és el capitalisme. Aquesta és només una de les grans estructures, l'última, després del colonialisme i el patriarcat. El capitalisme és una de les estructures de dominació que configuren el sistema d'opressió a l'interior del qual vivim. Un sistema complex de dominació i privilegi conformat per la intersecció de capitalisme, colonialisme i patriarcat que s'afegeixen i superposen (no se superen o es deixen enrere!) al llarg del temps i a cada moment històric. Per visualitzar-les correctament hem de combinar la imatge topogràfica, la mirada longitudinal i la visió de matrioixca.⁴²

Reni Eddo-Lodge, a *Perquè no parlo amb els blancs sobre racisme*, escriu:

He deixat de parlar amb blancs sobre racisme. No amb tots ells, però sí amb l'àmplia majoria que rebutja acceptar la legitimitat del racisme estructural i els seus símptomes. No puc continuar enfrontant-me a l'abisme de la des-

connexió emocional que les persones blanques exhibeixen quan una persona de color articula la seva experiència. La seva mirada s'apaga i s'endureix. És com si algú els tirés xarop d'alguna mena a les orelles i els bloquegés els canals auditius. És com si ja no ens poguessin sentir.⁴³

Com assenyala l'autora, si el racisme s'esgotés en les paraules i les accions de l'extremisme blanc, la lluita antiracista seria molt senzilla. N'hi hauria prou amb prohibir els discursos inflamadament racistes, amb castigar políticament els partits *xenòfovox* o amb combatre'ls al carrer. Però el racisme és estructural, «està imbricat en el teixit del nostre món», existeix i persisteix per mantenir el privilegi blanc, que l'autora defineix encertadament com «l'absència de les conseqüències negatives del racisme».⁴⁴ Aquest racisme estructural «no tan sols priva de poder les seves víctimes sinó que apodera els que no ho són», de manera que «ofereix més bones oportunitats en la vida a les persones blanques».

Passa exactament el mateix amb el privilegi masculí, per això el masclisme és igualment estructural. El 1989 la politòloga Peggy McIntosh escrivia:

El tema dels avantatges que l'home obté dels desavantatges de la dona està envoltat de negacions que són pràcticament tabús. Aquestes negacions eviten que el privilegi masculí sigui plenament reconegut, es vegi disminuït, o arribi a la seva fi. [...] Crec que a les persones blanques els ensenyen acuradament a no reconèixer el privilegi blanc, com als homes se'ls ensenya a no reconèixer el privilegi masculí. És

per això que, sense que ningú me n'ensenyi, he començat a preguntar-me què se sent en gaudir del privilegi blanc. He arribat a veure el privilegi blanc com un paquet invisible d'avantatges immescuts que espero aprofitar cada dia, però en el qual «se suposava» que no havia de pensar. [...] Descriure el privilegi blanc et fa responsable. Així com els qui col·laborem en Estudis sobre la Dona treballem per revelar el privilegi masculí i demanar als homes que renunciïn a una part del seu poder, algú que escriu sobre el que significa tenir privilegi blanc s'ha de preguntar, «Ara que ho he descrit, què faré per disminuir-lo o posar-hi fi?».⁴⁵

Apliquem les reflexions de Reni Eddo-Lodge i de Peggy McIntosh al privilegi capitalista: ara que l'hem descrit, què farem per disminuir-lo o posar-hi fi?

És fonamental començar per reconèixer i nomenar les estructures de dominació i privilegi en les quals desenvolupem les nostres vides: Patriarcat, Colonialisme, Capitalisme. Som filles i fills seus. El nostre horitzó de desitjos, pors i expectatives està formatat per aquesta realitat. És per això que ens hem de desconstruir abans de construir res que sigui diferent: des-patriarcalitzar-nos, des-colonitzar-nos i *des-capitalitzar-nos*. Si no, tot el que fem serà reproduir aquestes estructures.

Si no som agència conscient serem estructura inconscient.

Ensenyar al desig a desitjar

Ho expressava d'una manera preciosa José Luis Sampedro en *El río que nos*

lleva: «Com podem projectar des de l'òptica vigent si és el primer obstacle al futur?». Com desitjar una cosa diferent des de l'interior d'aquesta eficaç fàbrica de desitjos bastards i domesticats que és el capitalisme? I abans que ell ho plantejava Marcuse el 1967: «Ens trobem avui davant el problema que la transformació és objectivament necessària, però que precisament les capes clàssicament definides com a agents de la transformació no en senten la necessitat. Cal començar per suprimir els mecanismes que ofeguen aquesta necessitat subjectiva, però això pressuposa al seu torn la necessitat subjectiva d'eliminar aquests mecanismes. És una dialèctica de la qual no trobo sortida».⁴⁶

En la seva biografia de William Morris, E. P. Thompson reflexiona sobre les conseqüències que el fracàs del socialisme utòpic va tenir en relació amb el desenvolupament posterior del marxisme. La utopia mantinguda per aquests socialistes, entesa com a educació del desig, suposava obrir una aixeta a la imaginació, «ensenyar al desig a desitjar, a desitjar millor, a desitjar més, i sobretot a desitjar d'una manera diferent». Perquè

el «desig», no educat excepte en l'aferissada praxi de la lluita de classes, podia tendir –com sovint va advertir Morris– a anar al seu aire, de vegades per bé, de vegades per mal, però recaient una vegada i una altra en el «sentit comú» o valors habituals de la societat amfitriona. Així que el que pot estar imbricat en «el cas Morris», és tot el problema de la subordinació de les facultats imaginatives utòpiques dins de la tradició marxista posterior: la seva

manca d'una autoconsciència moral o fins i tot d'un vocabulari relatiu al desig, la seva incapacitat de projectar imatges del futur, fins i tot la seva tendència a recaure, en comptes d'això, en el paradís terrenal de l'utilitarisme, és a dir, la maximització del creixement econòmic.⁴⁷

Un desig no educat acaba reproduint l'estructura de desitjos pròpia del capitalisme (i del colonialisme, i del patriarcat). «No tenim somnis barats», com aplaudia l'organització de Loteries i Apostes de l'Estat en una de les campanyes publicitàries més immorals que recordo.⁴⁸

Revisar els nostres estils de vida

Com assenyala Peter Singer, la majoria de les opcions que triem en la nostra vida quotidiana són *eleccions restringides*, ja que es fan en el marc d'un esquema o conjunt de valors determinat. Tries en les quals no posem en joc valors fonamentals, l'elecció és una qüestió de quins són els millors mitjans per aconseguir el que és valorat. En les *eleccions* últimes, tot i això, es comença pels valors fonamentals mateixos, triem entre diferents maneres de vida, més o menys concordes als nostres ideals de moralitat, per la qual cosa en l'opció que prenguem ens estem jugant la coherència ètica, la pròpia identitat moral.⁴⁹

Doncs bé: cal sostenir que, en l'actualitat, totes les opcions que prenem en la nostra vida quotidiana han adquirit el caràcter d'eleccions últimes. Com escalfar o refredar les nostres llars, quines peces de roba ens posem,

aprofitar o no les increïbles ofertes que les línies aèries *low cost* ens ofereixen per volar a qualsevol dels molts càlids paradisos insulars, de què alimentar-nos... un endimoniait *efecte papallona* fa en l'actualitat que fins i tot l'acte més petit que afrontem al llarg d'un dia qualsevol de la nostra vida estigui carregat de conseqüències sobre l'existència de milions de persones. Habitem un món de «comunitats de destinació solapades»,⁵⁰ en el qual no tan sols les trajectòries dels països s'entrellacen les unes amb les altres, sinó en el qual les trajectòries dels individus mateixos s'entrecreuen de maneres cada vegada menys evidents, però no per això menys reals.

No es tracta de fer seure a la banqueta l'individu absolut el «sistema»; no es tracta de desconèixer les dimensions estructurals dels problemes a què ens enfrontem. Però és fonamental assumir que res és possible sense una implicació real i efectiva del màxim d'individus en una dinàmica de canvi de les pautes de consum característiques del nostre model de creixement. Com assenyala Monbiot: «No podem continuar culpant només al govern o a les institucions de la parsimònia amb què el món està responant al canvi climàtic. Aquests no poden fer res fins que nosaltres vulguem. En aquests moments ho volem tot: platges amb palmeres, cotxes monstruosos, televisors amb pantalla de plasma i una consciència tranquil·la [...] Als governs no els interessa qüestionar les nostres il·lusions. Si les seves aspiracions i les nostres difereixen massa, perden les eleccions. No actuaran amb contundència fins que nosaltres els demostrem que hem canviat».⁵¹

Introduir canvis en el nostre estil de vida

«Poden, un socialista o una comunista del segle XXI, no ser vegetarians?», es pregunta Jorge Riechmann.⁵² Poden no ser-ho una cristiana o un cristià? Quins elements del nostre estil de vida són incompatibles amb el nostre ideal de vida? És molt fàcil elaborar una *checklist* de la necronomia quotidiana i de les seves alternatives. Que cadascú faci la seva. Però que la faci. I que intenti complir-la en un exercici de no col·laboració amb la injustícia. I no tan sols en relació a hàbits de consum: quant cuidem i quant descurem?, com de central és l'àmbit reproductiu en les nostres vides?, quina part del temps de què disposem el dediquem a cura de la vida i quant al seu «maltracte»? Cuidem tot el que puguem, canviem les nostres prioritats.

Actuar col·lectivament

Com ja hem desenvolupat en el VII Informe Foessa,⁵³ han existit i existeixen en l'actualitat nombrosíssimes iniciatives agrupades sota denominacions com a economia social i solidària, economia del bé comú, economia per a la vida, economia del procomú o economia alternativa. Iniciatives pràctiques, locals, properes, entre les quals cal distingir matisos i discrepàncies, però que en general comparteixen uns quants principis bàsics:

1. que l'objectiu de l'economia ha de ser arribar a satisfer les necessitats bàsiques de tota la població, sense fer dependre el benestar d'algunes

persones de l'exclusió d'unes altres;

2. que les activitats i els processos econòmics han de ser ecològicament i socialment sostenibles;
3. que aquestes activitats s'han de girar pels principis de la democràcia, la igualtat i la no discriminació, responnent sempre a les aspiracions i a les decisions polítiques de la comunitat en la qual s'insereixen.

Pràctiques socials pròximes i reals, orientades per forts principis normatius, però que no es quedin en la simple afirmació ideològica. Pràctiques de col·laboració, de cooperació, de comunitat, de solidaritat, de simplicitat, d'autocontenció, que desmenteixin el discurs avui hegemònic de l'amoral i asocial *homo economicus*. Aquest és el repte i el valor de les economies alternatives: constituir-se en *inèdits viables*, en solucions practicables no percebudes que ens permetin visualitzar, ara i aquí, aquest altre món possible que encara no és.⁵⁴

Optar pels béns públics enfront dels béns privats

Enfortir el que és públic i comú. Habitatge, vehicles, espais, educació, seguretat. La vida social (més encara la vida social alternativa) requereix unes condicions materials (infraestructurals) adequades. Apostar per bones infraestructures socials, públiques i d'accés universal (escoles, parcs, places, biblioteques...), que convidin a aturar-se i a trobar-se, que no siguin simples espais sinó que es converteixin en llocs, en hàbitats plens de significat, tot

això és imprescindible si volem aturar i revertir la tendència a la mercantilització de la vida urbana. «No serà fàcil restaurar l'esperit de propòsit comú i d'humanitat compartida necessari per a la vida ciutadana, però si no construïm infraestructures socials de més qualitat, l'àrdua tasca que ens espera serà impossible. Està en joc el futur de la nostra democràcia».⁵⁵

Influir col·lectivament amb perspectiva de canvi estructural

Parlem de la importància de l'acció sociopolítica organitzada i del vot. Que sí, que ja sé que vivim temps de desafecció, guanyada a pols per una política institucional que cada vegada està més malalta i que fa emmalaltir. Sé de què parlo.⁵⁶ Però, nosaltres que podem usar totes les eines de la democràcia (perquè la majoria de la humanitat no pot, pel règim polític o per la seva situació econòmica: les persones pobres voten molt menys que les acomodades) per canviar la realitat ho hem de fer. Podem triar on i com fer política, però no podem triar no fer política. No participem políticament en funció dels nostres interessos i necessitats, sinó en funció dels interessos i les necessitats de les persones més vulnerades. La nostra participació política ha de sorgir d'una opció a favor seu. És el seu benestar, i no el nostre, el que ens guia l'acció.

Eagleton ho ha expressat perfectament: «No hi ha un altre lloc des del qual començar. Si volem un futur diferent, haurà de ser el futur d'aquest present nostre. I la major part del present està fet del passat. No comp-

tem amb res més per confeccionar un futur que no siguin les poques i gens adequades eines que hem heretat de la història. I són eines tacades pel llegat de dissort i explotació, a través de les quals han arribat fins a nosaltres. Renunciar a aquestes eines (la reforma social, els sindicats, els partits polítics, la democràcia parlamentària, les organitzacions socials) només serveix per construir-nos una autoidentitat tan impol·luta com impotent».⁵⁷

Ser obertament anticapitalistes (i anticolonialistes i antipatriarcals)

El «capitalisme acceptable» és un engany⁵⁸ (s'ha de recuperar, rellegir i revisar l'imprescindible llibre de José Ignacio González Faus) i una idolatria, com va explicar en tantes ocasions el recordat Txema Mardones: «un culte idolàtric que impedeix veure l'alteritat amb els altres, sobretot amb les majories pobres d'aquest món, i experimentar l'evangeli de Jesucrist com a joiosa nova que el Regne ha estat revelat als pobres i petits i als qui opten per ells».⁵⁹

I no morir de tristesa en l'intent

Raffaele Simone ha caracteritzat l'actitud vital de les persones d'esquerres (perquè el dit partidista no tapi la lluna: de qualsevol persona si més no incòmoda amb el món actual i sensible a les víctimes de les seves estructures de dominació) com la de qui ha de mantenir permanentment en tensió una molla que tendeix a tornar a la seva posició original així que deixem de fer força.

Enfront del «Monstre Amable» que és el capitalisme, que ens premia amb més deixar-nos portar, enfrontar-se a ell té una dimensió intrínsecament *penitencial*: exigeix atenció permanent, esforç i renúncia.⁶⁰

Per estar a l'esquerra fa falta haver passat per l'adreçador els impulsos descrits en els postulats de la dreta, amb un grau variable d'esforç sobre un mateix, és a dir de renúncia, fins i tot a costa de negar o limitar els propis interessos. Aquest és l'aspecte al mateix temps admirable i demencial de l'esquerra (i és el que l'aproxima a algunes formes de devoció religiosa): renunciar quan es pot tenir? Privar-se quan es pot acumular? Igualar-se quan es pot dominar?⁶¹

Esforç, renúncia, autolimitació. Quin panorama, no? Com sostenir i fer arribar a altres persones una proposta com aquesta?

Hi ha un llibre que m'acompanya des de fa molts anys i al qual torno sovint: es tracta de *Festes de bojos*, publicat originalment el 1969 pel teòleg Harvey Cox. En les seves primeres pàgines, Cox adverteix de l'existència en aquella època d'una bretxa, que considerava evitable, «entre els que volen canviar el món i els que es dediquen a cantar l'alegria de viure». Es referia Cox a la divisió oberta entre moviments contraculturals que practicaven maneres de vida alternatives, comunals, que experimentaven amb les drogues i aprofundien en noves espiritualitats (com els *hippies*) i els que, radicalitzant la seva crítica al sistema, optaven per estratègies de confrontació directa, i fins i tot violenta, per

derrocar-lo. En opinió de Cox, aquesta bretxa no tindria per què existir: «No existeixen motius perquè els que saben gaudir de les alegries de la vida no puguin, al mateix temps, comprometre's amb un profund canvi social. I els que pretenen canviar el món no tenen per què ser tristos i ascetes». Més encara, «els radicals», sostenia Cox, «serien més eficaços si, de tant en tant, es permetessin viure –encara que només fos ocasionalment– com si tots els objectius pels quals lluiten haguessin estat del tot assolits».⁶²

No és d'això del que va la nostra tensió escatològica, de saber viure amb serenitat la saviesa profunda del «ja, però encara no» del Regne de Déu? De celebrar el que s'ha assolit sense deixar de buscar el que falta?

Hi ha una felicitat profunda en la desconexió del capitalisme, un sistema que, enfront del que proclama, no és una cornucòpia productora d'ines-

gotable abundància sinó una màquina dissenyada per produir escassetat constantment, sense la qual l'engrenatge de l'acumulació i el creixement col·lapsarien.⁶³ Superats els llindars de la satisfacció de les necessitats essencials, uns llindars que la majoria dels qui vivim al Nord global fa molt que hem deixat enrere,⁶⁴ la vida en la suficiència és joiosament alliberadora. Reconèixer tot el que ens sobra en lloc de viure l'angoixa del que ens falta és la clau de la sobrietat feliç.⁶⁵

I el mateix passa quan ens descolonitzem i ens despatriarcalitzem, quan ens despullem del pes insuportable de la maleta invisible i invivable del privilegi blanc i masculí.

És llavors quan podem experimentar el goig dels ocells del cel i els lliris del camp. És una promesa: «Vosaltres, busqueu primer el Regne de Déu i feu el que ell té per just, i tot això us ho donarà de més a més» (Mt 6,24-34).

ANNEX: TRES REACCIONS A LA CONFERÈNCIA D'IMANOL

Una economia que realment mata

Miriam Feu. Responsable d'incidència de Càritas Barcelona

Les conseqüències d'aquesta economia que ens ha explicat de manera tan clara Imanol es palpen sobretot en les persones que es troben en situació de més vulnerabilitat. Persones en situació d'exclusió, que en realitat són persones invisibilitzades i amb els drets més bàsics vulnerats, però que veiem i coneixem des de les entitats socials. Segons la Fundació Foessa estem parlant d'11 milions de persones en situació d'exclusió social a Espanya, i 2,2 milions a Catalunya.

I així veiem com aquest dret convertit en bé especulatiu, l'habitatge, deixa persones i les seves famílies a la intempèrie. Sobrevivint en situacions de carrer, en infrahabitatges o rellogant habitacions. M'aturo un moment aquí perquè m'agradaria que fóssim conscients del que significa: insegure-

tat permanent que et deixin al carrer, indefensió davant de tota mena d'abusos (de preus abusius, por de compartir espais comuns amb desconeguts, dificultats en la convivència, horaris per a anar al lavabo...), rotació elevada i dificultat per arrelar-te al barri, i tot encara més difícil quan hi ha nens, que no poden fer soroll, no tenen espai per estudiar, no es poden quedar sols. La por de no tenir prou diners cada principi de mes per pagar l'habitació, unida a l'obligatorietat d'haver de triar entre quedar-se al carrer o no menjar. L'habitatge és el lloc on descansar, sentir-te segur, protegit... Que lluny ho tenen cada vegada més persones.

La dificultat de fer front als costos de l'habitatge i els subministraments no solament es dona per uns preus del lloguer desbocats, sinó també per un mercat laboral dualitzat on l'ocupació es divideix entre «ocupació» o «precarietat laboral». On treballar unes poques hores al mes forma part de la normalitat, de manera que el sou no arriba

a cobrir les necessitats més bàsiques. On la inestabilitat no permet planificar la vida sinó sobreviure amb l'aigua al coll. Lluny queda la carrera professional, la realització personal en la feina... fins i tot, disposar del que és més elemental, que seria un contracte laboral, és ara un somni per a persones en situació administrativa irregular, que són les persones expulsades i invisibilitzades fins i tot de les estadístiques, les que no consten, no existeixen... però en canvi són essencials, com ens recordava Imanol. Unes fronteres de paper marquen la diferència entre ciutadans de primera i de segona, o directament no-ciutadans.

S'hi afegeix la falta de llocs o de cultura de la trobada, la falta de generació de vincle amb la comunitat, la falta de xarxes socials que fa que les persones se sentin soles, que quedin aïllades, quan sabem que la resiliència es construeix en comunitat, perquè no és el mateix afrontar les dificultats sol que fer-ho acompanyat.

I així es van obrint bretxes en les condicions de vida, que situen en desavantatge les dones, les persones migrades, les famílies amb nens, nenes i adolescents, cada vegada més els joves... i que mitjançant la transmissió intergeneracional de la pobresa són desigualtats també futures, ja que els nens, les nenes i els adolescents –els anomenats NNA– que viuen en aquestes condicions avui tenen més probabilitats de reproduir-les amb les seves pròpies famílies demà mentre no tinguem clar el seu dret a la cura i el principi de l'interès superior.

I finalment, una petita anotació sobre el marc des del qual mirem: avui dia encara ens costa sortir de la mirada

assistencialista i mirar des de l'esguard dels drets de les persones. Ens costa pensar en un nosaltres que ens inclogui a tots i a totes, ens costa donar tot el sentit a valors com la solidaritat, que avui dia s'ha devaluat i ha perdut el significat de fraternitat que hauria de tenir.

I si les persones tenim uns drets fonamentals és perquè existeixen unes obligacions fonamentals de garantir-los com a societat. Recordem Z. Bauman: el poder de càrrega d'un pont no és la força mitjana dels pilars sinó la força del pilar més feble. El que marca la vàlua que tenim com a societat és com tractem les persones que es troben en situació de més fragilitat.

Expansió del capital en el Capitalisme

David Murillo. Professor titular del Departament de Societat, Política i Sostenibilitat d'ESADE

Els desafiaments socials, polítics i ecològics que comporta el capitalisme emanen del motor mateix que el dirigeix. Ens referim al capital. Si utilitzem el producte interior brut (PIB), el principal indicador a l'ús, per contemplar la seva evolució podrem observar un element que n'és definitori: el caràcter expansiu. Si el PIB mundial per a l'any 2000 era de 48 bilions (és a dir, milions de milions) de dòlars; el 2010 ja era de 64 bilions (16 bilions més que deu anys enrere); i el 2020, any de contracció econòmica mundial a causa de la pandèmia, va assolir els 82 bilions (18 per sobre del 2010).⁶⁶

I encara en sabem més coses, d'aquest capital. Sabem que és cobejós i colonitzador, i que és una gran màquina externalitzadora de costos socials i mediambientals que es reproduïxen alhora. Aquesta és una expansió que implica l'increment del consum de recursos naturals i que al seu torn correlaciona amb l'emissió global de gasos amb efecte d'hivernacle. No n'hi ha d'altra, no hi ha creixement sense extracció de recursos ni pol·lució.⁶⁷ No hi ha acceleració de l'un sense acceleració dels altres. Per sobre de tot, el capital avança amb l'expansió de patrons de consum de l'anomenat primer món, que personifiquen l'estatus i la vàlua individual ara a escala global. Un consum que, recordem, als països anomenats industrialitzats representa entre el 60-70% del PIB i que es converteix, per tant, en l'objectiu a emular per part dels anomenats països emergents.

L'expansió del capital es trasllada també a l'àmbit cultural, polític i institucional. És una locomotora poderosa, alimentada contínuament, al servei de la promoció de valors ja coneguts: l'individualisme, la quantificació, el positivisme, la maximització o el lucre. No per obvi deixa de ser important remarcar-ho: el poder, entès com a capacitat d'exercir canvis sobre el nostre entorn, l'agència de transformació, doncs, no se situa en la persona sinó en aquest vaporós ens que anomenem capital i que actua sobre altres constructes artificials, de fronteres cada vegada més tènues, que denominem el mercat.

Però prosseguim amb la cartografia d'aquesta expansió. Si Rosa Luxemburg⁶⁸ ja definia el caràcter colonitzador del capital sobre nous espais geogràfics com una característica del

sistema, treballs més recents ens parlen del perfeccionament d'aquesta colonització en l'esfera de la llar, de la família i de l'individu.⁶⁹ Com ens recorda la crítica feminista, passem de la naturalesa com a espai per civilitzar i colonitzar a la invasió del capital en la nostra vida privada, en l'esfera de l'oci i la vida domèstica, ara espais al servei de la productivitat o l'optimització de la nostra capacitat productiva.⁷⁰ L'oci vist com a temps perdut, com a cost d'oportunitat, que espera o més aviat demana un millor ús: la formació productiva o l'adopció d'un treball extra. Els fills com a fre al progrés professional.

Si cinquanta anys enrere discutíem la mercantilització de l'esfera de les cures i la creació de nova subocupació vinculada a les tasques domèstiques ja externalitzades, avui dia parlem de la gamificació de la nostra conducta digital; de la incentivació mitjançant premis i estímuls virtuals de la nostra interacció a les xarxes. Tot plegat desemboca en la «guerra per l'atenció» al fet que sotmetem els nostres fills, a nosaltres mateixos, creixentment capturats per impactes visuals carregats d'emocions, de *clickbaits*, o de lúdiques competicions que possibilitaran vendre espais de publicitat només si aconseguïen maximitzar la nostra presència a internet. Tot això, és clar, per compte i risc d'incrementar la polarització política o de perjudicar de la mateixa manera la salut mental de joves i adults.

Tal vegada sigui en l'àmbit ideològic on l'efecte expansiu del capital és més durador. Quins efectes té? El més immediat ja l'hem vist: reduir progrés a creixement i aquest a un indicador es-

pecífic, arbitrari, com el del PIB.⁷¹ Un indicador immune a la seva insostenibilitat però que seguim promovent sota l'influx de la cobdícia automatitzada i autoreproduïda que adopta la forma de manuals universitaris, de cursos gratuïts d'inversió en borsa o de fons de pensions anomenats sostenibles. És aquesta despolitització del capital, tan ben exposada per Bauman en el seu adagi «la política proposa i el mercat disposa», la que naturalitza la dissolució de l'agència humana com a motor de canvi social. Com a resultat podem realment sorprendre'ns de la multiplicació de conflictes i tensions que van aparellats amb el domini del capital?

El sociòleg Erik Olin Wright⁷² presentava en el seu moment diferents estratègies de resistència per vèncer la indiferència o el pessimisme. D'una banda, l'exercici de la crítica. La denúncia dels efectes d'aquest capital sobre la societat i el planeta; els seus paranyes epistemològics (el que diu saber sobre el món) i ontològics (el terreny de joc econòmic en el qual ens situa). D'altra banda, l'habilitació i promoció d'espais alternatius, alhora socials i (re)productius, allunyats de la lògica del capital i del paradigma extractivista. Finalment, la presa del poder, la influència conscient en l'àmbit polític i en el debat de les idees amb la finalitat de corregir la primacia del capital i desplaçar novament la persona al centre. Les arrels d'aquest moviment de transformació són aquí i les podem reprendre. Cada país i cada cultura trobaran el seu camí. A Occident, l'ideal humanístic que és part del nostre bagatge cultural⁷³ ens pot servir novament per a una marxa que no tan sols és possible sinó també necessària.

Contrapunt econòmic des de la Doctrina Social de l'Església

Inma Naranjo Cruces. Companyia de Maria, economista i administradora provincial

El tema que se'm va plantejar per fer de contrapunt a la presentació d'Imanol Zubero em resulta apassionant perquè el puc aplicar en el meu servei i parteix de la vinculació que vaig tenir amb el grup d'economistes de Cristianisme i Justícia.

La Doctrina Social de l'Església (DSE) intenta donar respostes a les situacions de cada moment a la claror de l'Evangelí, la paraula de Déu, els pares de l'Església i del seu Magisteri. Dins d'aquest Magisteri, el papa Francesc és qui, de manera més radical, des de l'inici del seu pontificat, ha criticat el sistema econòmic vigent. Recordem que la DSE dona principis, no solucions tècniques ni models alternatius, sinó que orienta per ser crítics.

Així, en l'EG (2013) el papa Francesc fa servir la paraula «matar» per indicar les conseqüències que produeix l'economia actual. «Així com el manament de no matar posa un límit clar per assegurar el valor de la vida humana, avui hem de dir “no a una economia de l'exclusió i la iniquitat”».

En la mateixa línia podem considerar part del discurs que el papa va adreçar als joves a Assís a la fi de setembre de 2023 dins del moviment que ell mateix ha promogut conegut com a «Economia de Francesc»: «L'economia que mata, que exclou, que contamina, que produeix guerra, no és una economia», sentència Francesc. Per a ell, «economitjar significa cuidar la casa comuna,

i això no serà possible si no tenim els ulls entrenats per veure el món des de les perifèries: la mirada dels exclosos, dels últims». Aquest punt destaca, com comentava Imanol, la importància de la mirada i des d'on mirem aquí en «el primer món». Francesc continua assenyalant que «l'economia integral és la que es fa amb i per als pobres». Bergoglio recorda que «en economia també existeixen grans i petits, pobresa i riquesa i molts altres contraris». Per escapar d'aquest paradigma, defensa que l'economia ha de ser «un lloc d'inclusió i cooperació, de generació contínua de valor per ser creat i posat en circulació amb els altres. En aquest punt, m'agradaria subratllar que dins de les alternatives proposades per Imanol es partia d'allò personal, la conversió, *metànoia* cap al més global i estructural; també en la DSE ho proposa el papa Francesc d'aquesta manera, així com la crida a treballar conjuntament a col·laborar, no com a individus aïllats sinó com a grup humà, com a comunitat.

Un altre punt que m'agradaria destacar en l'aportació d'Imanol és la importància que s'ha donat a la visió femenina i al paper de la dona. També en el discurs als joves a Assís, Francesc introdueix aquesta significativa variable. El Papa assumeix que la visió del món que ha prevalgut sempre ha estat la dels «homes generalment occidentals». Així, entona un *mea culpa*: «Durant segles hem deixat de banda –entre d'altres– la mirada de les dones: si haguessin estat presents, ens haurien fet veure menys béns i més relacions, menys diners i més redistribució, més atenció als qui tenen i als qui no, més realitat i menys abstracció». «Per això, és una alegria especial per a mi»,

confessa en el seu escrit, «veure quantes dones joves són protagonistes de l'Economia de Francesc».

D'altra banda, no s'han de perdre de vista els principis de la DSE: bé comú, subsidiarietat i solidaritat, tenint com a centre la persona humana enfront de la visió capitalista de cosificació, de veure la persona com a objecte i no com a subjecte tal com s'ha desenvolupat en la DSE. Una de les constants en la DSE ha estat assenyalar el caràcter humà de l'economia, una economia humanitzada al servei de les persones.

Enfront d'això, el capitalisme feroç és rebutjat per la DSE, ja que prevalen els interessos econòmics enfront de la satisfacció de les necessitats bàsiques. S'assenyala que un sistema econòmic que posi en el centre el subjecte econòmic i no la persona humana és injust des de l'arrel mateixa. Cal no oblidar que el *deixar de banda* o *descartar* es mostra com a condició de possibilitat del capitalisme.

Un altre punt que m'agradaria assenyalar entre les aportacions d'Imanol i relacionat amb aquest *descartament* és l'escala del capitalisme, més dràstica encara que la piràmide del capitalisme. La iniquitat és cada vegada més gran i, per experiència en l'àmbit de les finances, en moments de més crisi econòmica, creix més perquè els que més patrimoni tenen han guanyat més en els mercats financers.

En aquest àmbit, el papa Francesc ens anima a accions concretes com ara la desinversió en combustibles fòssils que ja va assenyalar en la *LS* i torna a repetir en la recent *Laudate Deum*. Com també ens convida a les inversions coherents i d'impacte social positiu.

NOTES

- 1 BREGMAN, Rutger (2017). *Utopía para realistas*. Barcelona: Salamandra, p. 174-179.
- 2 SMITH, Adam (2011). *La riqueza de las naciones*. Madrid: Alianza (3a.), p. 45-46.
- 3 «Eso es lo que caracteriza fundamentalmente a la mujer: ella es lo Otro en el corazón de una totalidad cuyos dos términos son necesarios el uno para el otro». DE BEAUVOIR, Simone (1969). *El segundo sexo*. Buenos Aires: Siglo Veinte, p. 22.
- 4 MARÇAL, Katrine (2016). *¿Quién le hacía la cena a Adam Smith?* Barcelona: Debate.
- 5 COHEN, Daniel (2013). *Homo economicus, el profeta (extraviado) de los nuevos tiempos*. Barcelona: Ariel, p. 13.
- 6 MACFARLANE, Alan (1993). *La cultura del capitalismo*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica, p. 129.
- 7 SANDEL, Michael J. (2013). *Lo que el dinero no puede comprar*. Barcelona: Debate, p. 116.
- 8 LAWLOR, Eilís, KERSLEY, Helen, STEED, Susan (2009). *A bit rich: Calculating the real value to society of different professions*.
- 9 AENA, «Te imaginas un día sin aeropuertos?».
- 10 <https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=lia79lmOkYY>.
- 11 FRASER, Nancy (2023). *Capitalismo caníbal*. Madrid: Siglo XXI, p. 18-19.
- 12 SACHS, Jeffrey (2005). *El fin de la pobreza*. Barcelona: Debate, p. 27.
- 13 BERGER, Peter L. (1979). *Pirámides de sacrificio*. Santander: Sal Terrae.
- 14 BRAND, Ulrich, WISSEN, Markus (2021). *The Imperial Mode of Living*. Londres/Nova York: Verso.
- 15 MELUCCI, Alberto (2001). *Vivencia y convivencia*. Madrid: Trotta, p. 54.
- 16 HICKEL, Jason (2023). *Menos es más*. Madrid: Capitán Swing, p. 175-176.
- 17 LESSENICH, Stephan (2019). *La sociedad de la externalización*. Barcelona: Herder, p. 67.
- 18 BENERÍA, Lourdes, SARASÚA, Blanca (2011). «Crímenes económicos contra la humanidad». *El País*, 29 de març. Ampliat el 2021 amb el títol «Delitos y crímenes económicos contra la humanidad». *Revista de Economía Crítica*, 2(12), p. 156-159.
- 19 STUCKLER, David, BASU, Sanjay (2013). *Por qué la austeridad mata*. Madrid: Taurus, p. 228-229.
- 20 KENTIKELÉNIS, Alexander, KARANIKOLOS, Marina, REEVES, Aaron, MCKEE, Martin, STUCKLER, David (2014). «Greece's health crisis: from austerity to denialism». *Lancet*, Feb 22;383(9918):748-753.
- 21 CASE, Anne Case, DEATON, Agnus (2020). *Muertes por desesperación y el futuro del capitalismo*. Barcelona: Planeta, p. 65 i 143-144.
- 22 CASE, Anne (2022). «People Feel That Their Ability to Contribute to Society Has Been Terribly Thwarted». *Issues in Science and Technology*, XXXIX/1, p. 26.
- 23 VICENTE, Alejandro, JIMENO, Alejandro (2022). *Muertes por desesperación en Europa: el impacto de la Gran Recesión*. Universidad de Alcalá: Instituto Universitario de Análisis Económico y Social, Documento de Trabajo 07.
- 24 PERELMAN, Michael (2012). «La historia secreta de la acumulación primitiva y la economía política clásica». *Theomai: estudios sobre sociedad, naturaleza y desarrollo*, 26, p. 60-80.
- 25 HARVEY, David (2004). *El nuevo imperialismo*. Madrid: Akal, p. 111-140.
- 26 SASSEN, Saskia (2015). *Expulsiones*. Buenos Aires: Katz.

- 27 GORDILLO, José Luis (coord.) (2006). *La protección de los bienes comunes de la Humanidad*. Madrid: Trotta.
- 28 LATOUR, Bruno (2019). *Dónde aterrizar*. Madrid: Taurus, p. 12.
- 29 LATOUR, Bruno (2019). *Op. cit.*, p. 58.
- 30 LERNER, Gerda (1990). *La creación del patriarcado*. Barcelona: Crítica, p. 57.
- 31 TODOROV, Tzvetan (1987). *La conquista de América. El problema del otro*. Madrid: Siglo XXI, p. 142.
- 32 KOSHÝ, Susan, CACHO, Lisa Marie, BYRD, Jodi A., JEFFERSON, Brian (eds.) (2022). *Colonial racial capitalism*. Durham: Duke University Press.
- 33 MIES, Maria (2019). *Patriarcado y acumulación a escala mundial*. Madrid: Traficantes de sueños; MIES, Maria (1988). *Women: The Last Colony*. Londres: Zed Books.
- 34 MBEMBE, Achille (2011). *Necropolítica*. Madrid: Melusina.
- 35 METZ, Johann Baptist (1982). *Más allá de la religión burguesa*. Salamanca: Sígueme, p. 11-12.
- 36 METZ, Johann Baptist (1982). *Op. cit.*, p. 12.
- 37 CAIRÓ, Gemma, MAYORDOMO, Maribel (comps.) (2005). *Por una economía sobre la vida*. Barcelona: Icaria; PÉREZ OROZCO, Amaia (2014). *Subversión feminista de la economía*. Madrid: Traficantes de Sueños; ASENJO, Astrid (2021). *Economía política feminista. Sostenibilidad de la vida y economía mundial*. Madrid: Los Libros de la Catarata; CIRMI OBÓN, Lucía (2023). *Economía para sostener la vida*. Madrid: Akal.
- 38 RADFORD RUETHER, Rosemary (1993). *Gaya y Dios. Una teología eco feminista para la recuperación de la Tierra*. México: Demac; PRIMAVESI, Anne (1995). *Del Apocalipsis al Génesis*. Barcelona: Herder; RADFORD RUETHER, Rosemary (2004). *Integrating Ecofeminism, Globalization, and World Religions*. Lanham: Rowman & Littlefield; GROSS, Rita M., RADFORD RUETHER (2016). *Religious Feminism and the Future of the Planet. A Christian-Buddhist Conversation*. Londres: Bloomsbury; DEANE-DRUMMOND, Celia, ARTINIAN-KAISER, Rebecca (eds.) (2018). *Theology and Ecology across the Disciplines. On Care for Our Common Home*. Londres: Bloomsbury; EISLER, Riane (2021). *El cáliz y la espada*. Madrid: Capitán Swing; ARMSTRONG, Karen (2022). *Naturaleza sagrada*. Barcelona: Crítica.
- 39 Ho acabo de reflexionar en un artículo a *Iglesia Viva*. ZUBERO, Imanol (2023). «Esta economía mata: ¿y qué?». *Iglesia Viva*, 295, p. 27-46.
- 40 SOLNIT, Rebecca (2017). *Esperanza en la oscuridad*. Madrid: Capitán Swing, p. 22.
- 41 MARCUSE, Herbert (1979). «La angustia de Prometeo». *El Viejo Topo*, 37.
- 42 ZUBERO, Imanol (2023). «Desigualdad(es) y diversidad(es): elementos para la reflexión». Julia Shersheva (ed.). *Dimensiones desde la desigualdad*. Bilbao: Servicio Editorial de la Universidad del País Vasco, p. 9-29.
- 43 EDDO-LODGE, Reni (2021). *Por qué no hablo con blancos sobre racismo*. Barcelona: Península, p. 19.
- 44 EDDO-LODGE, Reni (2021). *Op. cit.*, p. 99.
- 45 MCINTOSH, Peggy (1989). «White Privilege: Unpacking the Invisible Knapsack». *Peace and Freedom*, juliol/agost.
- 46 MARCUSE, Herbert (1986). *El final de la utopía*. Barcelona: Planeta-De Agostini, p. 72-73.
- 47 THOMPSON, Edward P. (1988). *William Morris*. València: Edicions Alfons.
- 48 [Marketing directo](#), «“No tenemos sueños baratos”, el nuevo spot de La P primitiva».
- 49 SINGER, Peter (2002). *Una vida ética. Escritos*. Madrid: Taurus, p. 280.
- 50 HELD, David (2005). *Un pacto global*. Madrid: Taurus, p. 15.
- 51 MONBIOT, George (2006). *Calor*. Barcelona: RBA, p. 20-21.
- 52 RIECHMANN, Jorge (2012). «¿Pueden un socialista o una comunista del siglo XXI no ser vegetarianos?». *Viento sur*, 125, p. 40-49.
- 53 ZUBERO, Imanol (coord.) (2014). «**Qué sociedad saldrá de la actual crisis? ¿Qué salida de la crisis impulsará esta sociedad?**». *VII Informe sobre exclusión y desarrollo social en España*. Madrid: Fundación Foessa.
- 54 ZUBERO, Imanol (2019). «**Economías alternativas**». *Documentación Social*, 1.
- 55 KLINENBERG, Eric (2021). *Palacios del pueblo*. Madrid: Capitán Swing, p. 217.
- 56 ZUBERO, Imanol (2018). «Política de ida y vuelta». *Razón y Fe*, 264, p. 71-77.
- 57 EAGLETON, Terry (2011). *Por qué Marx tenía razón*. Barcelona: Península, p. 78.
- 58 GONZÁLEZ FAUS, José Ignacio (1983). *El engaño de un capitalismo aceptable*. Santander: Sal Terrae.
- 59 MARDONES, José M. (1991). *Capitalismo y religión*. Santander: Sal Terrae, p. 287.
- 60 SIMONE, Raffaele (2011). *El Monstruo Amable*. Madrid: Taurus, p. 187.

- 61 SIMONE, Raffaele (2011). *Op. cit.*, p. 181-182.
- 62 COX, Harvey (1972). *Las fiestas de locos*. Madrid: Taurus, p. 12.
- 63 HICKEL (2023), p. 250.
- 64 SKIDELSKY Robert i SKIDELSKY, Edward (2012). *¿Cuánto es suficiente? Qué se necesita para una «buena vida»*. Barcelona: Crítica.
- 65 RABHI, Pierre (2013). *Hacia la sobriedad feliz*. Madrid: Errata naturae.
- 66 PIB mundial ajustat a la inflació. Dades del Banc Mundial i el Fòrum Monetari Internacional.
- 67 WIEDMANN, T., LENZEN, M., KEYSER, L. T., i STEINBERGER, J. K. (2020). «Scientists' warning on affluence». *Nature communications*, 11(1), 3107.
- 68 LUXEMBURG, R. (1913). *The Reproduction of Capital and Its Social Setting*. Ch. 26. The Accumulation of Capital, p. 348-367.
- 69 «De la Biopolítica de Foucault a la Psicopolítica de Byung-Chul Han». Manuel Cruz Ortiz de Landáuzuri Universidad de Navarra, España *Athenea Digital. Revista de Pensamiento e Investigación Social*, vol. 17, núm. 1, p. 187-203, 2017. Universitat Autònoma de Barcelona.
- 70 FRASER, N. (2020). *Los talleres ocultos del capital. Un mapa para la izquierda*. Madrid: Traficantes de Sueños.
- 71 Per una narració de la captura del llenguatge al voltant de la noció de creixement, vegeu RAWORTH, K. (2017). *Doughnut Economics: Seven Ways to Think Like a 21st Century Economist*. Chelsea Green Publishing. Chapter 1: Change the Goal, 31-60.
- 72 WRIGHT, E. O. (2019). *How to Be an Anti-capitalist in the 21st Century*. Londres/Nova York: Verso.
- 73 SADIN, Éric (2016). *La siliconización del mundo. La irresistible expansión del liberalismo digital*. Buenos Aires: Caja Negra.

PREGUNTES PER A LA REFLEXIÓ

---

1. Per quina raó l'autor argumenta que el capitalisme més que un sistema econòmic és també un sistema social?
2. Provocadorament, Imanol diu que a una bona part dels cristians i cristianes del món occidental, el capitalisme ja ens va bé. En quin sentit creus que «ens va bé» i en quin deteriora la nostra vida i la de les nostres comunitats?
3. De les diferents propostes i alternatives que l'autor fa en el capítol 3, quina creus que és la més urgent i important a abordar? Per què?
4. Després del que has llegit, creus que és exagerat parlar de «Necroeconomia» o «d'una economia que mata»?

Cristianisme i Justícia (Fundació Lluís Espinal) és un centre d'estudis creat a Barcelona l'any 1981. Agrupa un equip de voluntariat intel·lectual que té per objectiu promoure la reflexió social i teològica per contribuir a la transformació de les estructures socials i eclesials. Forma part de la xarxa de centres Fe-Cultura-Justícia d'Espanya i dels Centres Socials Europeus de la Companyia de Jesús.

Quaderns CJ

Darrers títols

- 230. *De què serveix plorar.* J. Laguna
- 231. *Sobre la tecnologia.* O. Quintana
- 232. *Els CIE: instruments de sofriment inútil.* L. Zanón
- 233. *Democràcia cultural.* J. Picó
- 234. *Rics i pobres al Nou Testament.* J. I. González Faus
- 235. *L'Esperit bufa des de baix.* V. Codina
- 236. *Crist i les cultures.* C. Maza
- 237. *Contra la necronomia.* I. Zubero

La Fundació Lluís Espinal envia gratuïtament els quaderns CJ.
Si desitgeu rebre'ls, demaneu-los a:

Cristianisme i Justícia

Roger de Llúria, 13, 08010 Barcelona
93 317 23 38 • info@fespinal.com
www.cristianismeijusticia.net

També podeu descarregar-los a:
www.cristianismeijusticia.net/quaderns

Maig del 2024 • Tiratge: 35.000 exemplars